

III. VLASTNOSTI PROMLUVY

1. FONICKÉ STYLŮ

Myšlenka vyslovená (*F.s.* 52 n.) o uplatnění různých fonických stylů v dětské realisaci promluvy se analysou záznamů o řeči mladšího dítěte plně potvrzuje. Neboť také u M. nemůžeme vykládat všechny její odchylné realisace jen dosud méně vyvinutou obratností artikulačního ústrojí nebo nepřesným sluchovým zhodnocením slyšených a pak reprodukovanych mluvních taktů. Ve velmi častých případech byly totiž některé její realisace v přesné závislosti na situaci, za níž k promluvě došlo, a na osobním postoji dítěte k vlastní promluvě.⁷⁴⁾ Srovnáváme-li totiž promluvu klidnou, rázu čistě sdělovacího, a promluvu emocionálně či emfaticky zabarvenou, zjistíme tu nápadné rozdíly po stránce fonetických realisací. (Nechme zatím stranou echolalii, při níž šlo většinou o přesné napodobení slyšené promluvy, a interjekce, které jsou v řeči dětské s hlediska fonetického zcela samostatnou kategorií.)

Tyto rozdíly nebyly jen mechanickým fyziologicko-artikulačním důsledkem emocionální promluvy (změna kvantity i kvality hlásek, oslabení znělosti některých konsonantů, jiná tónová modulace).⁷⁵⁾ Dítě užilo někdy určitých modifikací záměrně, aby naznačilo svou realisaci i svůj citový stav nebo aby ji citově podbarvilo.

Podobně jako K. i M. totiž realizovala za určitých okolností odchylně hlásky, jejichž artikulaci už měla zcela zafixovanu, a totéž slovo za různých situací mohlo mít různou zvukovou podobu. Při klidné sdělovací promluvě, bez zvláštního citového přízvuku, byla výslovnost dítěte zcela správná. Nelze tu proto shledávat oscilaci, která bývala častá mezi variantami téhož fonému v prvních počátcích řeči. Tyto odchylky nevyplynuly už z neustálené artikulace, nýbrž byly důsledkem fonického stylisování promluvy. A došlo k nim v některých případech překvapivě brzy, již koncem druhého roku. Chceme-li se pokusit o klasifikaci těchto stylů, dá se celkem použít rozdělení, jež bylo provedeno v práci první, a lze zjistit jako hlavní typy: styl pečlivý, nedbalý a mazlivý. Pokud jde o styl „emfatický“ (*F.s.* 54), bylo by lépe mluvit nikoliv o zvláštním stylu, nýbrž spíše o zvláštním způsobu realisace promluvy, k níž dochází za silné emoce a kdy některé fonické změny při realisaci promluvy jsou přímým důsledkem jiného napětí v mluvidlech. Projeví se tedy tyto změny i nezávisle na snaze individua promluvu stylisovat.

a) Pro styl *pečlivý* nalézáme v záznamech o řeči M. dokladů nejméně, což

⁷⁴⁾ Sr. Cohen (188): „Il ne suffit donc pas d'enregistrer un maximum d'observations sur l'enfant, il faut aussi noter constamment (et enregistrer mécaniquement si possible) tout ce qui concerne l'entourage.“

⁷⁵⁾ Přitom nejde tu jen o různé napětí (inervační tensi) v mluvidlech, ale hlavně o rozdílný vzájemný postoj individua k okolí. — O vlivu citu na artikulaci sr. na př. Hála (*Ml.* 58) Jespersen (*G.* 166), Oberpfalcer (364) a j.

vysvětluje okolnost, že dítě užívalo rychlého mluvního tempa a věnovalo zvukové stránce svých promluv méně pozornosti než jeho bratr. Pokud u M. došlo k realizaci v stylu pečlivém, projevovalo se to zmírněním tempa řeči, snahou o správnou artikulaci (při níž došlo někdy k prodloužení konsonantu nebo k rozložení souhláskové skupiny: *hadažik* (hadřík 246), *hess-ki* (hezký 259), *chuta-ná* (chutná 347), *na-pl-ňit* (710), *ot-znak* (792), *pass-tiš* (prstíček 1005), *sněda-la* (snědla 1187), *zvoňija* (zvonila 1593). — Mohlo pak dojít i k výslovnosti spisovné, již užívalo někdy okolí při hovoru s dítětem (ovšem také jen v „stylu pečlivém“). Tak na př. *schovám* (běžně *skovám* 1144); *podívej* (se)! (924). — (Zde bylo realizováno dlouhé *i*, ač běžně v hovorovém jazyce tu bývá *i* krátké.)

b) Za *stylu nedbalého* zjednodušovala M. souhláskové skupiny, třebaže už je dávno uměla vyslovovat správně, takže docházelo k jakýmsi regresím k původní, primitivnější výslovnosti: *bicho* (břicho 91); *čevenej* (**čejvenej*, červený 135), *heki* (hezky 259), *ediški* (*jezdíčki*, hvězdičky 323), *kobeška* (koloběžka 470), *kon'ička* (konvička 480), *muvi* (mluví 653), *pocemnou* (*poť se mnou* 386), *pák* (pták 1047), *pusluku* (pustř ruku 1059), *táu* (štvávu 1286), *hasňi* (zhasni 1562); *šípá* (štipá 1290). — Poslední doklad je jasným důkazem, že zde nešlo o původní zjednodušování skupin konsonantů, jak je běžné v prvopočátcích dětské řeči, poněvadž by byla musila odpadnout frikativa a bylo by došlo k realizaci *šípá*, jak také původně děvče toto slovo realizovalo.

Jindy došlo k depalatalisaci, nebo k realizaci tupých sykavek (a afrikát) na místo ostrých: *deti* (děti 174), *to to je* (*to to je* — co to je 115), *celt* (čert 133), *hojčicka* (holička 278), *ediški* (hvězdičky 323; zde se zvratem k primitivnější artikulaci, poněvadž jindy už M. vyslovovala *jezdíčka*), *sekal mne* (mě 354), *viđim te* (1368), *videla* (viděla 1449), *hasňi!* (zhasni! 1562), *zivi* (živý 1608). A zprvu přece byly tupé sykavky dítěti snazší než ostré! — V jednom případě pak došlo ke zkrácení *i*: *košík* (košík 491), k němuž docházívá běžně v češtině, třebaže v tomto slově v jazyce prostředí dítěte nikdy vokál jako krátký realizován nebyl.

c) *Mazlivý styl* se projevuje jednak emfatickou tónovou modulací, jednak modifikacemi hlásek, a to palatalisací alveolárních explosiv a někdy i ostrých sibilant a afrikát, realizací sykavek (a afrikát) tupých místo ostrých, a konečně nahrazováním *l* hláskou *j*, kterou dříve dítě laterálu *l* realizovalo. Jde tu tedy o jakési zvraty k původní, starší výslovnosti⁷⁶⁾ o regresi na vývojově nižší stadia, podle citových vztahů, kdy současně projevuje dítě svou iniciativu, tvoříc ve své tendenci k hraní s řečí⁷⁷⁾ i různé novotvary, mající asi touž funkci jako stylisace fonická.⁷⁸⁾

⁷⁶⁾ Sr. Grammont (80): „Il est bon de remarquer aussi avec quelle pénétration cet enfant à deux ans distinguait le langage correct et grave du langage enfantin; si bien qu'à cette époque, où il est parvenu à prononcer tout d'une façon irréprochable, il s'est refait un nouveau langage pour parler avec sa soeur ou pour faire le câlin avec les grandes personnes.

⁷⁷⁾ O hraní s řečí sr. Hanselmann (l. c. 217).

⁷⁸⁾ Gvozdev (56) tu mluví o „dětském dialektu“: Общій смысл этого „диалекта“ в несколько деланной нежности, в отсутствии полной серьезности: при посторонних Женя никогда не говорил на этом „диалекте“.

Melodická linie při mazlivém stylu byla vždy více zvlněná, připomínajíc svým tvarem prvotní dětské realisace, které však v prostém sdělení už se zatím vyrovnaly s melodií běžnou v okolí. Odtud vysvětlíme dvojice jako: *hoďinky — ho|ďinky (M)*, *babinka — ba|binko! (M)*, *koukejte! — kou|kejte! (M)*.

Pokud jde o palatalisaci a realizování různých variant sykavek, lze soudit z našich dokladů, že byla skutečně stylová, poněvadž k těmto jevům docházelo v době, kdy už dítě dávno (ke konci třetího roku) realizovalo hlásky, o něž jde, správně. Realisovalo správně hlásky v promluvě nestylované a měnilo je za různých stylů, takže z téže doby pak nacházíme záznamy o různých realizacích týchž slov. Z četných těchto variant uvedeme si tu alespoň některé dvojice; první podává v prepise realizaci běžnou, druhá v stylu mazlivém: *nejsem — nejšme (105)*, *co — čo (115)*, *dej! — dej!* (159), *čistit — čištít (143)*, *divadlo — do divadla (175)*, *dostanu — doštanu (201)*, *hnet — hňet (269)*, *gde — gđe (427)*, *malá — majá (605)*, *mazlím — mazlím še (618)*, *něco — něčo (729)*, *pecka — pečka (866)*, *ploč — pjoč (995)*, *plosím — pošim, pjosim (prosím 1000)*, *skovám — škovaja (1144)*, *spát, — špát, spal — špaj (1193)*, *studí — študí (1237)*, *todle — toďle (1312)*, *fousi — fouši (vousy 1470)*, *staň! — štaň! (1478)*, *zapnout — žapnout (1529)*, *zlatí — žlatí (1586)*, *zdálo — žďálo (1550)*.

Někdy docházelo i ke komolení slov: *kachnička > kašnička (397)*, *šveski > festički (1294)*, *tvudej > tudej (tvrdý 366)*; zde už bychom mohli hledat stopy hraní s řečí, které se projevílo jasně v mazlivých rozhovorech také těmito novotvary: *hačítat (hačat 241)*, *Kájička, Laňička (Kája 398)*, *kagžit (kakat 400)*, *mimilinko (miminko 640)*, *taštiš (taštička 1305)*, *tatilínek (1307)*, *večežínek (večeře 1426)*.⁷⁹⁾

2. TEMPO ŘEČI; PROJEVY EMFATICKÉ

Na prvních krůčcích děti při osvojování řeči je při realizaci „jednoslovných vět“ mluvní tempo značně pomalé, takže někdy se každá slabika stává samostatným taktem. Později se dítě přizpůsobuje mluvnímu tempu svého okolí. Když začne plyně hovořit, jeho tempo se nápadně zrychluje. Někdy se pak stává, že na dlouhou řadu za sebou se rychle řinoucích slov dítě nestačí ani svým výdechovým proudem ani artikulační pohotovostí. (K tomuto jevu dochází v kol třetího roku v období, které je velmi choulostivé pro vznik mluvních neuros.) Pausy mezi takty jsou tu provázeny silným a prudkým vdechnutím. Neboť dítě se musí učit při získávání řeči i hospodaření s dechem, k němuž se dopravuje teprve po delší době. (Vdechování za paus mezi takty bylo zvláště nápadné u naší M. ve věku 2;6, kdy začínala plyně hovořit.) V tomto období se dítě ve své promluvě zaráží, také někdy proto, že hledá vhodný výraz, a komolí slova i celé mluvní stereotypy. Pokud si tu okolí počíná správně, brzy se s tímto problémem dítě vyrovná a užívá takového tempa, jaké slyší ve svém prostředí. Proto záleží velice na okolí, aby dítě v jeho příslušném tempu

⁷⁹⁾ O hraní s řečí v řeči mazlivé u K. v. F. s. 53 a M. v. 44.

mírnilo a dávalo mu samo příkladem mluvu klidnou, nezrychlenou. Naproti tomu špatně působí mluva příliš rychlá, kterou dítě nestačí napodobovat.⁸⁰⁾

Když začne dítě řeč fonicky stylisovat, užívá podle různých stylů také různého mluvního tempa.

Velmi podstatně se také zrychluje mluvní tempo u dětí v promluvách emfatických a emfaze působí u nich na zrychlení tempa řeči ještě silněji než u dospělých. Jinak při emfatických projevech dochází u dětí k týmž změnám, které je možno pozorovat za emfaze v řeči dospělých⁸¹⁾, ale v silnější míře.⁸²⁾ Projeví se to především zesílením artikulace a výraznějším přízvukem, při čemž dochází: a) k oslabení znělosti znělých konsonantů⁸³⁾, b) k prodlužování souhlásek i vokálů (u těch zejména na konci taktu, jak je to běžné i v klidné, ale méně pečlivé výslovnosti v hovorové češtině v Praze),⁸⁴⁾ c) k realizaci vokálů otevřenějších, d) někdy i k palatalisaci, e) také v melodické modulaci⁸⁵⁾ tu bývá větší tónové rozpětí.⁸⁶⁾

Příklady:

a) *suzi!* (slzy 1173), *zem!* (zem 1559), *Ďeti! teti!* (174), atd.

b) *ššati!* (šaty 1264), *ešššte* (ještě 375), *nóžiški!* (754), *ošiški!* (očička 801), *pejini!* (peřiny 879), *hotovóó!* (294), *Ďe bíl* (kde jsi byl? 105), atd.

c) *qba!* (763), *koja!* (kola 469), atd.

d) *šem!* (jsem 105), *klúk!* (450), atd.

e) *kou/kejte!* (497), *ke/paji!* (klepají 480), atd.⁸⁷⁾

(Sr. K.: *ááno!*, *aňóó!*, *ešššte!*, *ššám!*, atd.)

⁸⁰⁾ Sr. Hála—Sovák (228): „Špatně působí i nesprávný vzor mluvy, zvláště rychlá a příliš složitá mluva dospělých, kterou dítě nestačí napodobovat.“ — Grégoire (183): „Quand l'enfant forge à dessein une phrase avec des mots connus, il la prononce lentement, en laissant parfois une pause entre les mots.“

⁸¹⁾ Sr. na př. Chlumský (101).

⁸²⁾ Sr. Jespersen (L 107): „... and generally the phonetician will agree with the child that there are really differences in the articulation of the sound according to position in the syllable and to surroundings, only the child exaggerates the dissimilarities, just as we in writing one and the same letter exaggerate the similarity.“

⁸³⁾ Sr. Hála—Sovák (247), kde se jako příklad uvádí také *sas* místo „zas“, tedy realizace, k níž docházelo i v řeči M. (1532). — Se zřetelem na nálezy dyslalické by se snad mohla desonorisace v projevech emfatických vykládat jako regrese na nižší vývojový stupeň artikulace.

⁸⁴⁾ Chlumský, s. 34 n.

⁸⁵⁾ Sr. Romportl (25): „Nejen v pozdravech, i jinde, kde zasahuje silné cit, dostává výpověď melodické formy, které nejsou mnohdy ani částí melodického systému jazyka.“

⁸⁶⁾ Sr. Hála—Sovák (181): „Zejména mocně však působí na úpravu melodie zásah citu (emfaze).“ — A připojen je diagram (obr. 103), ukazující rozdíl průběhu melodie v promluvě obyčejné a emfatické. — Sr. i Hála (Ú 152).

⁸⁷⁾ Po stránce syntaktické tu dochází k opakování slov: *ďajeko tekla| ďaleko!* (155); *samá kontřka| ta samá!* (1127). — Sr. K.: *doma ěoma!* (237; *to se blejská blejská!* (M. v. 40.)) — Sr. také Daneš (72): „Emfaze druhého druhu, expresivní, se vyjadřuje nejen prostředky zvukovými, ale i mluvnickými.“